

ברכיהו ליפשיץ בורח מבשורה

פרופסור ברכיהו ליפשיץ הוא מלומד ירושלמי דתי. לצורך הדיוק בררתי עובדה זו בויקיפדיה אבל באמת שלא הייתי חייב. בימינו, רק אדם דתי יכתוב ספר על הלכה יהודית¹. המלומדים החילונים מדירים את רגליהם מן הנושא הזה ורוב, מוחלט להערכתי, של המורים באוניברסיטאות העוסקים ביהדות הם דתיים וברובם חניכי הזרם הממלכתי דתי. ואכן בפני חילוני שרוצה להעמיק בנושא זה עומדים קשיים טכניים רבים ובעיקרם חוסר הנגישות אל הטקסטים התלמודיים אפילו הם כתובים עברית ולא ארמית. תלמידי הממלכתי דתי מרבים לעסוק בגמרא והם לומדים לצלוח את הקשיים הטכניים הכרוכים בקריאת והבנת פרקי גמרא כבר בגיל צעיר יחסית.²

המחבר לקח על עצמו משימה מכובדת, והיא לסקור את תולדות פרשנות ההלכות היהודיות בכתבי הקדוש, החל מאזכור הצורך בפרשנות בזמנו של משה רבנו. משה קבל תורה כתובה מאלוהים אבל על בני אדם בשר ודם מוטל לישים אותה, ולפעמים המציאות המתעתעת מחייבת אותם גם לפרש אותה. אז נשאלת כמובן השאלה מה מעמדו ההילכתי של הפרוש והאם הוא נושא עליו את מחויבותה של הקדושה השורה על המילים שנכתבו ממש מפי האלוהים. פרופסור ליפשיץ לוקח אותנו לסיור בכתובים החל מהתעוררות הצורך הראשוני של משה לשפוט את בני עדתו ועד להיצרותה של המתודה הפרשנית, שקרויה מדרש שבאמצעותה נוצרה הגמרא באלף הראשון לספירה.

הישענותו של הכותב על טקסטים יהודיים הילכתיים מובילה אותו למתודה בעייתית, מתודה שהיא לגיטימית לאדם דתי אפוף אמונה ולא לחוקר אקדמי, שעבודתו חייבת להישען על אדני הספק. ביקורת המקרא כבר הוכיחה מזמן שגם חמשת חומשי התורה ובוודאי ספרי התנך כולם לא נכתבו על ידי אותו אדם, וכנראה גם לא באותה תקופה. אנשים רבים כתבו את הטקסטים האלו במשך תקופות ארוכות. אדם שמסתמך על הטקסטים האלו חייב להבחין בכך וגם להעיר על זה. ליפשיץ מתעלם מהצורך הזה, ומביא מובאות ואסמכתאות שלקוחות מכל ארון הספרים המכונה יהודי.³ ליפשיץ גם מתעלם מהעובדה שגילויי קומאראן, שהוסתרו במערה מתי שהוא במאה השנייה לספירה, והיחוס שלהם לכת הצדוקית, משדרגים מאוד את מעמדם ככתבי קודש מקוריים של העם היהודי. חובה על חוקר לתת להם יחס מועדף כשהוא בא לטעון טענה כלשהיא על ההסטוריה של הדת היהודית. לוקח זמן למהפכות מדעיות לחדור לתודעה ולהשפיע על המחקר ועל השיח. בתחילת שנות האלפיים צצה תאוריה חדשה על מקורן של מגילות קומאראן. עד אז, במשך כחמישים שנה, התחולל המחקר סביבן בתוך מסתור תודעתי ולפיו מחבריהן של המגילות היו חברים בכת מסתורית שנקראה בשם איסיים. כך נדחקו כל הסתירות שמתגלות בין הכתוב במגילות שונות לבין מה שמכונה מסורת ישראל, ויש חוגים פוליטיים שקוראים ליהדות זמננו מסורת ישראל סבא⁴, אל שולי המחקר ההסטורי של מחשבת ישראל, שמעטים, ובוודאי לא פוליטיקאים, מתעניינים בו.

¹ ההלכה. על דעת המקום או על דעת הקהל. ברכיהו ליפשיץ. מוסד ביאליק. ירושלים.

² ממאמריה המרובים של מירב ארלוזורב בדהמרקר על הזרם החינוכי הזה עולה שההתרכזות בלימודי היהדות באה על חשבון הצטיינות במתמטיקה ומדעים.

³ כך למשל עמוד 29 שבה מובאים כרוכים יחד ציטוטים מספר דברים ומספר דברי הימים ב. אין שום קשר בין הספרים פרט לזה שמשהו החליט מתי שהוא לכרוך אותם יחד בתנ"ך.

⁴ "ערן ברוך, שהיה ראש בי"ה, הארגון שעוסק בחינוך לזהות יהודית ותרבות ישראלית עד לפני כמה חודשים, אומר שהניסיון של הארגון להקים ישיבת הסדר חילונית לפני 15 שנה נתקל בהתנגדות נחרצת של ועד ישיבות ההסדר, התנגדות שלא ניתן היה לעקוף. "הבנו שמי שמוסמך על פי החוק לקבל החלטה ולתת אישור להקמת ישיבת הסדר הוא שר הביטחון, שהיה אז אהוד ברק. ההחלטה שלו מתקבלת על סמך המלצה של ועד ישיבות ההסדר. בוועד ישיבות ההסדר ישבו אז חמישה רבנים לאומיים. הצגנו בפניהם את התוכנית, וקיבלתי מכתב שבו הם מנחים את שר הביטחון שלא לאשר את ישיבת בי"ה משום שהיא לא על פי רוח ישראל סבא". להערכתי אין סיכוי כיום ששר הביטחון יאשר את זה. אנחנו נכשלונו יפה, אם זאב דגני חושב שהוא יצליח – הלוואי. אני מחזיק לו אצבעות". מתוך מאמר במוסף הארץ שכותרתו - זאב דגני: "אני אוהב קרבות. אבל אם זה לא יצליח, זה הקרב האחרון".

ברכיהו ליפשיץ בורח מבשורה

התאוריה, שצצה בתחילת שנות האלפיים מיחסת את המגילות לכת, שנודעה בתולדות עם ישראל ככת הצדוקית⁵. הכת הזו זכורה בהסטוריה שלנו בעיקר ככת שהשתתפה במאבק הפוליטי בעם היהודי בסוף ימי בית שני. היריבים העיקריים שלהם היו כת אחרת שנקראה פרושים. מסורת יהדות זמננו מיחסת את התבוסה במרד מול הרומאים למאבק הזה, שמנע מן העם את האחדות, שהיתה דרושה לו בזמן מלחמה עם אויב מן החוץ. האמת היא כמובן אחרת. למרד ברומי לא היה שום סכוי מלכתחילה, וההחלטה לצאת למרד היתה משולה להתאבדות.

פרופסור ליפשיץ מקבל את הדעה שמייחסת את המגילות לכת הצדוקית ובמרכז סיפרו עומד ניסיון לתחום את המחלוקת בין הצדוקים לפרושים אל אותו אפיק חשוב מאוד אך מאוד צר של פרשנות של כתבי קודש. הצדוקים והפרושים נחלקו ביניהם, טוען ליפשיץ, בעיקר במתודה הפרשנית לפיה פרשו את התורה ולפיה חוקקו הלכות חדשות. הטעון המרכזי שלו הוא שההבדל בין הצדוקים לפרושים מתמצה בשאלת הפרוש לכתבי הקודש והוצאת המסקנה שבהם. "... הואיל והסמכות לדרוש היא ציר המחלוקת בין הפרושים לצדוקים, כל דרשה המוציאה מן הפשט היא הפגנת כוחם וסמכותם של חכמים; אין זו רק שלילת העמדה הצדוקית בפסוק המסוים באופן מיוחד, אלא זו שלילת העמדה הצדוקית מעיקרא מכול וכול, דרשות בחוץ תרונה."⁶

ההבדל בין שתי הגישות הוא חשוב מאוד והוא מאפיין בעצם את המחלוקת בין היהדות הרבנית לבין הקראים. מי שנוקט בגישת הפשט סובר שלטקסט יש משמעות אחת מוחלטת, שמתבררת מקריאתו. באם הטקסט מוקשה, אפשר לפרשו, כך שמשמעותו תובהר. גישת הדרש מניחה, שלטקסט אלוהי יש אין סוף משמעויות והדרש חושף אחת במסגרת מגוון טכניקות⁷, שיכולות להגיע לתוצאה, שהיא רחוקה מאוד מן הפשט. מקור השיטה הדרשנית באגדה מן התלמוד הבבלי⁸, שגבוריה הם משה, רבי עקיבא ואלוהים. משה עולה לשמימה ומוצא שם את אלוהים "קושר כתרים לאותיות" ומבשר למשה התמה על פשר הדבר, והרי הוא קיבל כבר הלכה פסוקה בכתב, ש "אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות...". שיטת המדרש היא איפוא אלוהית והיא עדיפה על פני הכתוב בתורה. שיטת החכמים היא דינמית ומאפשרת יצירת הלכות חדשות תוך הסתמכות רופפת לכתוב בתורה ואילו הגישה הצדוקית היא קפואה ומחייבת הצמדות נוקשה לכתוב בתורה.

לא תמיד היתה הגישה הצדוקית קפואה מסביר לנו הכותב. בזמן ששלטו הצדוקים בבית המקדש, לאורך כל תקופת בית ראשון עד למרד החשמונאים, הם השתמשו בשיטות מסטיות תוך שימוש באבני החושן כדי לגלות הלכות לנושאים, שהטקסט בתורה לא פתר להם כפשוטו. "אך נראה, כאמור, שהתורה הנדרשת והנסתרת הזאת אינה נחבאת בין השורות של התורה הניגלית אלא נעלמת מעיני כל חי, כתובה על לוחות השמים, ואותה מבקשים לגלות בארץ. היא נגלית איפוא לא בהליך של פרשנות אלא בתהליך של שימת הדברים בפיו או בעיניו או בלבבו של האיש המבקש את הגילוי הזה ומקבל אותו"⁹ כשסולקו הצדוקים משליטה בבית המקדש ומכהונת הכהן העליון, בטלה כמובן גם היכולת להשתמש במיטיקה הזאת. זאת אחת מן הסבות שהניעה מן הסתם את משפחת צדוק לבנות בית מקדש חדש לעם היהודי במצרים. מקדש הידוע בשם מקדש חוניו.

⁵ ניתן לקרוא על התאוריה הזו וביסוסה בספרי פרופסור רחל אליאור ובהרצאותיה שניתנים לגישה ביוטיוב.

⁶ עמוד 176

⁷ הידועות בשם מידות התורה

⁸ עמוד 201

⁹ עמוד 103 על תפקיג האורים ותמים עמוד 109.

ברכיהו ליפשיץ בורח מבשורה

העם היהודי הובס במלחמה מול הרומאים אבל המנצחים הגדולים במאבק הפנימי היו הפרושים שנטלו מתי שהוא במהלך האלף הראשון לידיהם את הנהגת העם. הם הוציאו מקרבם את התנאים והאמוראים, שחיברו את התורה שבע"פ, ושירשיהם הרבנים המשיכו להנהיג את העם היהודי עד לשחר ימי הציונות.¹⁰ המאבק בין הצדדים לא היה רק מחלוקת הילכתית. הניסיון לתחום אותו לכזה מסתיר את האימפליקציות הדתיות והפוליטיות העצומות הכרוכות בו וניסיון ההסתרה הזה. אופיני לחובשי כיפות, שהתזה החדשה על מגילות קומאראן אמורה לזעזע את עולמם האמוני. התזה הצדוקית על מקורן של המגילות מאירה באור חדש את המרד החשמונאי שהיה בראש ובראשונה מרד בסדר המקודש של העם היהודי היו לו מניעים פוליטיים והוא נגע בשורשה של היהדות.

הצדוקים באו ממשפחת צדוק, משפחה שהוציאה מקרבה את הכהנים הגדולים מאז בניית המקדש. שליטתה של המשפחה הזו היתה מעוגנת בקוסמוגוניה(תורת הבריאה) ובקוסמולוגיה(החוקים שעל פיהם מתנהל הטבע שסובב אותנו)¹¹ ואיבדה את השליטה בו בימי מרד החשמונאים. יחד עם השליטה שונתה גם הדת וביחוד שונה לוח השנה השמשי המקורי של העם היהודי והוחלף בלוח שנה ירחי חדש. מעלתו העיקרית של לוח השנה הירחי החדש היתה בזה שסינכרו את ספירת ימי השבוע עם הספירה המקובלת על העולם ההלניסטי שבקרבו שכנה הארץ הקטנה הזאת. ההנחה הזאת מתחזקת לאור המשך ההסטוריה של בית המקדש שאת השליטה בו נטלה המשפחה החשמונאית ששילבה את השלטון הדתי עם השלטון החילוני. משפחה זו הפכה מהר מאוד למשפחה הלניסטית.

הלוח היהודי המקורי שקבע וארגן את החיים היהודים עד אז היה לוח שמש בן 364 ימים. מעלתו ההלכתית היתה שהיה קשור בטבורו לאותה קוסמולוגיה עתיקה שהסבירה אותו. זו כנראה הסבה שהושמט מספר בראשית. פרוםפסור ליפשיץ מכיר את הטענה של החלפת הלוח אך הוא דוחק אותה ואת חשובותה לקרן זווית לקרן זווית¹². ננסה להרחיב בנקודה זו. החלפת הלוח והתאמת ספירת השבוע לא הביאה רק לתזוזות במועדי החגים ובחשיבותם היא גם גרמה להזאת השבת ממקומה בספירת הימים. ביסוד האמוני של הלוח השמשי המקורי עמדה האמונה שימי השבוע חופפים בדיוק ליום בריאתם המקורי. כלומר בין שבת כלשהיא לבין השבת הראשונה בה שבת אלוהים מכל מלאכתו אשר עשה עומד מספר שבועות שלם. כלומר ספירת הימים בין שבת כלשהיא לבין השבת הראשונה מתחלקת בדיוק בשבע. הזאת השבת ממקומה המקורי לא היתה רק איזה התאמה קלה בטלה בשישים, איוז הזה לא חשובה של תאריכים. היא היתה פשע נגד היהדות המקורית של העם היהודי. הדת שאנו מכירים היום אינה היהדות של אבותנו.

מסקנה זו אינה נוחה כמובן לחוגים הדתיים בארץ שמאז מלחמת ששת הימים רואים את עצמם כמייצגים האותנטיים של מורשת ישראל, של ישראל סבא, והפכו את היומרה הזו לטעון העיקרי במאבקם על דמותה וכיוונה של המדינה הזו. הם נעזרים, יותר מכל, בבורות ובחוסר העניין שמגלה הצבור החילוני כלפי היהדות. הציונות היתה, בין השאר, גם מרד בהנהגה הרבנית של העם היהודי. ההנהגה הזו הובילה את העם היהודי לסף כליה. הגיע הזמן החילוני לחזור ולהתעניין במורשתו ובהסטוריה שלו גם כדי שיוכל להדוף את המתקפה הדתית שלה ולחשוף גם את כשליה והנחות היסוד הלא מבוססות שלה.

¹⁰ אני סבור שהניצחון שלהם הושג באמצעות קשרים פוליטיים עם הממשל האיסלמי של סוף האלף הראשון לספירה.

¹¹ בספר בראשית יש קוסמוגוניה - תורת בריאה אך אין בו בכלל קוסמולוגיה. זהו חיסרון בולט. בספר חנוך שהתגלותו בין מגילות קומאראן מאששת את מעמדו הבכיר בין הכתבים המקוריים של היהדות יש גם תיאור קוסמולוגי ארוך. היתרון הזה שיש לספר חנוך על ספר בראשית מחזק השערה שדווקא הוא מתאר את יסוד הדת היהודית המקורית שהיתה שונה מאוד מהיהדות שאנו מכירים היום כדת המקורית של העם היהודי.

¹² עמוד 64-62.